

Szemponatok az ún. Monomachos-korona vizsgálatához*

AZ ÚN. MONOMACHOS-KORONA MÁR TÖBB mint másfél évszázada áll¹ a történe-
szek, művészettörténészek, régészek és bizantinológusok érdeklődésének közép-
pontjában: Érdy Jánostól² és Ipolyi Arnoldtól³ kezdve, Bárányné Oberschall Magdán,⁴
Moravcsik Gyulán,⁵ Deér Józsefen,⁶ Mihalik Sándoron,⁷ Kádár Zoltánon⁸ keresztül,
Nicolas Oikonomidesig,⁹ valamint Kiss Etelég¹⁰ nagyon sokan foglalkoztak vele rövi-
debb-hosszabb munkában. Ezen kutatók nevéhez számos, a koronával kapcsolatos
hipotézis köthető. Az egyik elméletet azok képviselik, akik koronázási ékszerként te-
kintenek rá. Itt az első helyen Makk Ferencet kell megemlíteni,¹¹ aki szerint ezzel ko-

* Szeretném megköszönni Marschall Adriennek a fordításom javítására szentelt idejét, aminek köszönhetően a nyelvileg szegény és alig érthető tanulmányom magyar lelket kapott.

1 Etele Kiss: The State of Research on the Monomachos Crown and Some Further Thoughts. In: Olenka Pevny (szerk.): *Perceptions of Byzantium and Its Neighbours* (843–1261). New York: Yale University Press, 2000. 77., a 18. jegyz. bibliográfiával.

2 Érdy János: Nyitra Ivánka területén 1860 és 1861. évben kiszántott byzanti zománcok, a XI. századból. *Archaeologiai Közlemények* 2 (1861): 65–78.

3 Ipolyi Arnold: Magyar régészeti krónika. *Archaeologiai Közlemények* 2 (1861): 285.

4 Bárányné Oberschall Magda: *Konstantinos Monomachos császár koronája* (19 táblával). Budapest: Magyar Történelmi Múzeum, 1937.

5 Uo. 44–46.

6 József Deér: Mittelalterliche Frauenkronen in Ost und West. In: Percy Ernst Schramm (szerk.): *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert*. I–II. köt. Stuttgart: Hiersemann Verlag, 1955. II. 433–441.

7 Sándor Mihalik: Problematik der Rekonstruktion der Monomachos-Krone. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 9, No. 3–4 (1963): 199–243.

8 Zoltán Kádár: Quelques observations sur la reconstitution de la couronne de l'empereur Constantin Monomaque. *Folia Archaeologica* 16 (1964): 113–124.

9 Nicolas Oikonomides: La couronne dite de Constantin Monomaque. *Travaux et mémoires* 12 (1994): 241–262.

10 Kiss Etele: Új eredmények a Monomachos-korona kutatásban. *Folia Archaeologica* 46 (1997): 125–164.; Uő: The State i. m. 60–83.

11 Makk Ferenc: Megjegyzések I. András történetéhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila*

ronázták I. Andrást (1046–1060) magyar királlyá.¹² Szintén ezt a nézetet képviselte Kiss Etele. Bárányné Oberschall Magda is elismerte, hogy a korona I. András idejében érkezett Magyarországra, a bizánci császár ajándékeként a magyar uralkodó számára. Ezzel azonban nem értett egyet Moravcsik Gyula, aki a lemezeken lévő feliratokat elemezve és az azokban található hibák alapján arra a következtetésre jutott, hogy a készítési hely nem tehető a korona a bizánci udvarba. Deér József úgy ítélte meg, hogy e koronát nők számára készítették. A legerősebb kritikát Nicolas Oikonomides fogalmazta meg, ő a koronát 19. századi hamisítványnak tartotta.¹³ Véleményem szerint a koronát IX. Konstantin bizánci császár (1042–1055) I. Andrásnak szánt ajándékeként értelmezhetjük.

Mielőtt az elemzésre rátérnék, a koronáról szeretnék egy rövid leírást adni: 7 aranylemezről áll, magassága 11,5 cm-től (Konstantinos-lemez) 8,7 cm-ig (megszemélyesítések) változik. Részletes fizikai adatait Bárányné Oberschall Magda könyve tartalmazza.¹⁴ A lemezeken: Konstantin császárt, Zoé és Theodora császárnőket, két táncosnőt, valamint az Igazság és az Alázat megszemélyesítését láthatjuk. Elkészítése az 1042–1050 közti évekre tehető, amikor az említett személyek uralkodtak a Bizánci Birodalomban. Ha elfogadjuk, hogy ez a korona valójában ajándék volt, akkor azt András kaphatta az 1047-es esztendő első felében.¹⁵

Míndezek után érdemes áttekinteni, hogy milyen okból és melyik időszakban kerülhetett a korona Magyarországra. Ha elutasítjuk a hamisítás lehetőségét, akkor legvalószínűbbnek az tűnik, hogy készítésekor vagy nem sokkal utána juthatott ide. A fentebb említett Bárányné Oberschall Magda elmélete szerint a korona Magyarországra a császár ajándékeként került, vagy az 1204-ben kifosztott Konstantinápolyból jutott ide zsákmányként.¹⁶ Kiss Etele szerint arra is volt lehetőség, hogy a bizánci császár adta a koronát 1049-ben, más ajándékokkal együtt III. Henriknek (1039–1046),¹⁷ akinek a fia pedig átadhatta Salamonnak. A magyar király és kísérete 1074-ben akár egyszerűen el is vehette Nyitra ostrománál – gondoljunk csak arra, hogy a város közelében találták meg 1860 körül.¹⁸ Ez az első elképzelés a felirati hibák miatt¹⁹ irreálisnak tűnik, hiszen nehéz azt elképzelni, hogy a császár egy ilyen ajándékot ad a rangban hozzá közel álló uralkodónak. Egy olyan királyról volt szó, aki csak nem sokkal azelőtt került a

József *Nominatae*. *Acta Historica* 90 (1990): 23–41.; Uő: *A turulmadártól a kettőskeresztig*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 1998. 127–142.

12 Uő: *Megjegyzések i. m. 25.*; Uő: *A turulmadártól i. m. 129.*

13 Nicolas Oikonomides: *La couronne dite i. m. 246–252.*

14 Bárányné Oberschall Magda: *Konstantinos i. m. 5–10.*

15 L. a 13. jegyz.-t.

16 Bárányné Oberschall Magda: *Konstantinos i. m. 42.*

17 Kiss Etele: *Új eredmények i. m. 130.*; Uő: *The State i. m. 65.*

18 Kiss Etele: *Új eredmények i. m. 130.*; Uő: *The State i. m. 65.*

19 Bárányné Oberschall Magda: *Konstantinos i. m. 44–46.*

trónra, és minden területen, az ország területi épségét kivéve, az újjáépítés kérdéseivel kellett szembenéznie. Ekkor minden, az uralkodó hatalmát növelő ajándék tökéletes volt, még akkor is, ha a feliratokat egy inas vagy egy nem görög származású ember készítette.

Végül a koronával kapcsolatos utolsó kérdésre térnek rá. Arra a fentebb is említett gondolatra, miszerint a fejék a császáré volt, és különböző folyamatok következtében került Magyarországra.²⁰ Az igazi császári korona - igazi alatt azt értve, amit Konstantin viselt – minden elmélet szerint (Oikonomides Nicolasszal ellentétben, aki szerint a lemezen ábrázolt császár fején lévő koronáról hiányzik a kereszt²¹ – amit nem mindenhol ábrázoltak²²) nagyjából ugyanúgy nézett ki vagy nagyon hasonlóan, mint egy azonos magasságú teljes körív.²³

Következtetések I. András politikájával kapcsolatban

András pragmatikus uralkodó volt: valószínűleg már az ő idejében kezdték el építeni a Szent István-kultuszt. (Jóllehet nem volt közvetlen ok arra, hogy felébresszék a köztudatban az első király emlékét.) Ugyanez a pragmatizmus érhető tetten az uralkodó egyházpolitikájában is: egyértelműen közelített Bizánc felé, melyet a keleti egyház egyes hagyományainak átvételével is erősített. A keleti kultúra nyomai nemcsak az általa alapított görög rítusú kolostorokon érhetőek tetten,²⁴ hanem az egyetlen András korában alapított római rítusún, a 11. század közepén alapított tihanyi bencés apátságon, ahol szintén - megfigyelhetőek bizánci díszítések.²⁵ Ennek ellenére Magyarország a nyugati kereszténység befolyása alatt maradt, és ennek érdekében a pápa is tett erőfeszítéseket. Amikor esély nyílt arra, hogy egy második érsekséget szervezzenek, IX. Leó fontosnak tartotta erősíteni itteni pozícióját és Verdunból küldött kanonokokat. Más hasonló

20 Uo. 42.

21 Nicolas Oikonomides: La couronne dite i. m. 247–248.

22 Kiss Etele: Új eredmények i. m. 134., 136. 8. kép

23 Konstantinos Monomachos császár képével zománcclemez ún. Monomachos császár koronájában (I. Sándor Mihalik: Problematik i. m. 206., Abb. 4., 223., Abb. 17.; Kiss Etele: Új eredmények i. m. 132., 4. kép); 2. A császári hármast ábrázoló miniatúra a Sínai monostor Aranyszájú Szent János Máté kommentárjából (I. Sándor Mihalik: Problematik i. m. 239., Abb. 26.); 3. Mozaik a Hagia Sophia-templom karzatáról (I. Kiss Etele: Konstantinosz Monomachosz. A császár koronája. *Élet és Tudomány* 52, No. 9 (1997): 260.; Nicolas Oikonomides: The Mosaic Panel of Constantine IX and Zoe in Saint Sophia. *Revue des études byzantines* 36 (1978): 233., I–II. tábla); 4. Solidus – az előlapján Christos Pantokrator látható, a hátoldalán viszont a császár (I. Sándor Mihalik: Problematik i. m. 237., Abb. 25d).

24 Nem kérdéses hogy, milyen rítusú volt a kolostor, mivel fennmaradt az alapító oklevele. L. DHA 145–156.

25 Csóka Gáspár – Koszta László: Tihany. In: KMTL 675–676.

esetekben lassabbak voltak az intézkedések. Példaként hozhatjuk fel, hogy a lengyel egyházmegyékben a megüresedett helyek betöltése általában sokáig elhúzódott. De az egyház ezzel a lépéssel viszonylag magas árat fizetett, mivel a két érsekség ténye jelentősen meggyengítette az egyháznak a királlyal szembeni pozícióját.

András uralkodásának kezdetén tudta, hogy nincs értelme megváltoztatni az ország egyházi orientációját. A királyság újjáépítése a keleti egyházra támaszkodva út lett volna a semmibe: sem Bölcs Jaroszláv kijevi nagyfejedelem (1019–1054), sem pedig IX. Konstantin bizánci császár nem avatkozott ugyanis bele a külföldi országok ügyeibe. Bizánc túl gyenge volt ahhoz, hogy hatalmát közvetett módon is erősítő külpolitikát folytasson. A korona-ajándékozást kivéve, nem tett lépéseket befolyásának növelésére. A Magyar Királyság keleti szomszédjaival való szövetségeken keresztül viszont növelte saját erejét.

Ezzel szemben a nyugati császárságnak igazi politikai ereje volt, amelyet nem lehetett megkérdőjelezni. Ezen körülmények között semlegességet fenntartani I. András részéről ésszerűtlen lett volna. Különösen igaz volt ez II. Konrád (1024–1039) halála után, amikor fia, III. Henrik került hatalomra. Az ő energikusságával, kompromisszumkészségével gyorsan megerősítette birodalma nemzetközi helyzetét, amit jól példáz a I. Kázmér lengyel királynak (1039–1058) adott támogatás vagy a Magyarország ellen vezetett hadjáratok.²⁶

I. András magyar királynak a bizánci hatalom legfelső szintjével való bensőséges viszonya Konstantin Monomachos koronájának átadásával csúcsosodott ki. Végző soron – meglátásom szerint – ez volt az a nélkülözhetetlen tényező, ami lehetővé tette számára a válság sújtotta ország újjáépítését.

26 A példát még fiatal korában adta, amikor az apja, II. Miesko Lambert akarata ellenére békét kötött 1031-ben Szent Istvánnal.

THE MONOMACHOS CROWN

The paper discusses the problem of the so-called Monomachos crown. The crown has been in focus of research for more than 150 years both in the Hungarian and other countries. The aim of the paper is to show that it is highly unlikely that the crown was in the use of the Byzantine emperor on his own.

Keywords Monomachos crown, Historiography, Byzantine Empire, Andrew I of Hungary, political relations